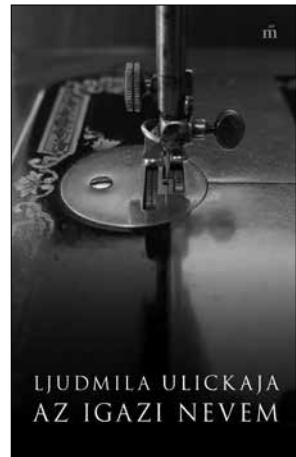

A KITÁRULKOZÁS VÁGYA A BERLINI FAL TÚLOLDALÁN

Ljudmila Ullickaja: Az igazi nevem

Ullickaja búcsúzik – írtam már három legutóbbi könyve kapcsán is. A testtel és lélekkel, kapcsolati formájukkal, elválásuk körülményeivel foglalkozó elbeszélésgyűjtemény címében is utalt a Morcsányi Géza főszereplésével készült filmre – a mostani írások gyűjteményét pedig egyenesen neki, nemrég elhunyt magyarországi kiadója emlékének ajánlja. Ebben is elemzi a test–lélek dichotómiáját, dinamikáját, dialektikáját; a hegeket, betegségeit, teste történetét medúzacsípéssel és elfogadását férje(i) által, meg az öltözködést s a lakások berendezését mint külső testburkokat. („Azt gyanítom, hogy a lélek magán hordja / a test lenyomatát, a test pedig, főleg az arc, a mimika, a gesztusok, / a lélek jegyeit tükrözi.”, 79.) A Covid idején meglelt és megjelentetett régi filmforgatókönyv a pestisről és a szintézis-nagyregény, a 2016-os *Jákob lajtorjája* ugyancsak az összegző tekintet tárgyai és eredményei.

A Magyarországon különösen népszerű és többek által fordított szerző az új háború kitörése óta Berlinben él, ám erre, mostani körülményeire kevés közvetlen utalás történik a könyvben a másfél oldalas *Előszón* kívül. Máshonnan: interjúkból – szerencsére nem tartotta be másfél évvel korábbi ígését, hogy az lesz az utolsó – tudható, hogy készül a száz évvel ezelőtti Berlin feltérképezésére, főként az orosz emigráns-diaszpóra felől, s hogy nem él nagy társasági életet: néhány orosz barátjával és német kiadójával, fordítójával tartja kint a kapcsolatot. A most megjelent könyvben pár szót ejt berlini lakásukról, többet férjéről, Andrej Kraszulin szobrásról, élete harmadik harmadának kísérőjéről. Kapcsolatuk kezdetéig nyúl vissza mélyre az időben, hosszú és bonyolult ismerkedésükről, viszonyuk alakulásáról ugyancsak számot ad. E visszatekintés egyúttal felgöngyölítése életének, más, egymást keresztező, egymásba fonódó fontos ismeretségeinek. Értésülünk így jelentős barátságairól, az orosz kultúra, tudomány nálunk jobbára ismeretlen alakjairól – ahogy ígéri, most már valódi nevükön, irodalmi maszkírozás nélkül. Hosszasan bemutatja Szergej Barhin látványtervező-rendezőt, aki bevatta őt a színház világába. Az ő alakjának modifikációját látom inverz módon kiterjesztve a *Jákob lajtorjája* önéletrajzi szálára, ahol Ullickaja alteregója színházi díszlettervező, szimbiotikus viszonyban egy rendezővel, aminek eredménye számos remekbe sikerült előadás. Itt most az elbeszélő Sólem Aléchem *Tejesemberének* az eredeti szövegen és az amerikai musicalen is túlnövő frappáns, kifejező vizualitása-

Fordította Kiss Ilona
Magvető Kiadó
Budapest, 2023
245 oldal, 4999 Ft

ban kiteljesedő adaptációját eleveníti fel, amiben megnyilvánul zseniális munkatársának térérzékelése, architektonikai, műszaki, építészeti tudása. Ulickaja párhuzamot von egyúttal saját természettudományos, matematikai, szövettani tanulmányaival és a férjeitől is kapott (zenei, genetikai, szobrászati-plasztikus) látásmóddal, melynek köszönhetően az ő írói teremtőképessége másként, nem bölcsészmodra működik. Hol kevésbé, hol jobban felismerhető a regényekbe, elbeszélésekbe transzponált életanyag és személy – a *Médea és gyermekei* esetében számomra homályosan, pedig itt kivételesen maga a szerző jelzi a kapcsolat meglétét (141.). Nem ad viszont sokat hozzá, úgy tűnik, az irodalmi élményhez, ha megtudjuk, mely konkrét személy ihlette: a művekben kompaktabban, érzékletesebben bontakozik ki a valóságosság esztétikuma. Ő maga is írja másról, részint magáról: „... nagyon veszélyes vállalkozás élő személyek irodalmi alakká stilizálása. El kell telnie bizonyos időnek, hogy ez a »megkettőződés« elhalványuljon. Elvégre nem tudhatjuk, hogy hívhatták azt a fiatal lányt, akiről Natasa Rosztova lett mintázva. S ha tudjuk is, az időbeli távolság már senkit nem sebezhet meg...” (159.)

És igen, a nevek – a ruszisták folyton-folyvást azt hallják kutatásuk tárgyáról, az orosz irodalomról, hogy követhetetlen a szereplők kiléte és láncolata a megnevezések végtelen variabilitása miatt. Az orosz szerzők valóban nem fogják vissza magukat, nem kímélik a – nem orosz – olvasót sem szépirodalmi, sem autobiográfiai szövegekben, ahogyan itt sem. A könyv középső részén túl, ahol az ímént említett, a szerző életére nagy hatással bíró személyiségeket írja körül, s ágyazza be őket lazán az orosz kultúra- és tudománytörténetbe, valamint saját biográfiájába, a harmadik harmadban misztikus-fantasztikus elbeszéléseket kapunk. Ezeknek nevesített állat- és őrangyal szereplői is vannak (az életműben nem először), az alakok át-átúnnek a túlvilágra (ahogy *A lélek testéről* esetében), változnak kontúrjaik. Előkerülnek már ott nem lévő tárgyak és személyek, amelyek a szereplő tudatában egymásra montírozódnak. Ez a palimpszeszt technika volt megfigyelhető az előbb említett 2020-as elbeszéléskötet darabjaiban is. A halál közeledtével elhalványul a szereplők és tárgyak jelenlegi és megjelenik korábbi létállapotbeli alakja, sajátosság együttállás jön létre a valaha-volt, a küszöbön álló és az egyre elmosódottabb jelen között. Ulickaja az új kötet írásaiban nem pusztán a fiktív, hanem az önéletrajzi térben is használja ezt a szemléletet; saját életének néhány konkrét, megokolhatatlan történésére ugyancsak ablakot nyit.

A transzcendens jelenségek ábrázolása a *Kukockij eseteinek* markáns kétvilágiságán kívül éppen csak átlengi az életművet. Most megszaporodnak a csodás események, de kevéssé elegánsan. Az élet furcsaságai, megmagyarázhatatlan eseményei, párhuzamai, egybeesései a *Hét születést* és a *Hét betegséget* követő *Hét ikerpár* kis szövegei esetében didaktikus felhanggal záródnak: kimondják az amúgy is nyilvánvaló tanulságot: „Nagyon más lett a két lánytestvér élete, pedig milyen egyformák voltak, mikor megszülettek. Mint két tojás” (224.). „és még azt mondják, na ja, a genetika! Miről is beszélünk?” (225.) „Közös lakásban laktak egy évig, kettőig, a harmadikban egyszerűen csak a férj áthurcolkodott az egészségéstől a sántához. Létezik az ilyesmi?” (116.)

Az élet fitorainak meglátásában oly kiváló Ulickaja itt már egyrészt ismét, másrészt nem elégszik meg a felmutatással, hanem levonja a konzekvenciát. Regényszövegbe ágyazza, szélesebb, nyíltabb perspektívában az ismétlődések-eltérések rajzolatának komplexitásában ennél jóval működőképesebbek a meglátásai. Az *igazi nevében* genetikusi énjét mozgásba hozva igyekszik nyomon követni törvényszerűségeket, rájuk olvasva egyúttal fiatalkori misztikus, vallásos kereséseit. Ez utóbbiakat is áttekinti: értesülünk rövid ideig tartó szenvedélyes odafordulásáról a pravoszláviához s más bölcséleti életformákhoz (judaizmus, buddhizmus), majd ezek eredőjéről és közös nevezőjéről, ami abban az egyszerű, de hiteles életelvben öszpontosul, hogy „Szeresd felebarátodat” (139.). Sokat kapott mindazonáltal szeretettel és tisztelettel megrajzolt közegétől, a szovjet

világ perifériáján élő (ős)keresztény értelmiségiektől, köztük a puskinói Alekszandr Meny atyától és barátjuktól, a pappá szentelt Szasa Boriszovtól – akinek közelében megtapasztalta a pünkösdisták glosszolóliáját, a nyelveken szólást (159.). Ulickaja ezekben az írásaiban sem mond le identitása fontos építőkövéről, a zsidó-keresztény viszonyrendszer megértéséről, ami a *Daniel Stein, tolmács* című regényét ihlette. Célja, hogy végre és végül megtalálja valódi önmagát, identitását, akár halálában, vidám temetésén, amit vizionál is, felülről nézve le a róla szépet mondókra egyik törzshelyükön a ceremónia után:

„... és csupa jókat mondtok rólam,
én meg, ha lesz rá mód, csak nézlek majd benneteket,
és még nagyobb örömmel fogadom szavaitokat, az odaadást és szeretetet,
mint életemben.
Ámen.
És ami fontos, a legfontosabb: végre megmondják nekem
az igazi nevemet.” (102.)

Ezzel zárul a kötet első harmadát kitevő szabadvers-, szabad ötletek jegyzéke ciklus imákra tagolva (a szakasz záró Ámenekkel), ám korábban is olvassuk: „sejtlemem sincs / hogy hívnak engem és hogy hívnak téged / annyi ember jár körülöttünk idegen nevekkal / álnevekkel becenevekkel csúfnevekkel / és nem is sejtik / de néha igazi nevet viselő ember is útjukba akad / és ezt rögtön érezni lehet – igazi név! / most mindjárt most azonnal / elárulják nekem az igazi nevem”. Ezt követően szándéka szerint szabályosabb formára vált: teljes mondatokba és központosítás közé rendeli gondolatait. Elsőre számba veszi tésztének neki tetsző (keze, szája, arca) és kevésbé tetsző részeit, s hogy kitől mit örökölt.

A név- és identitáskeresés megejtően sikeres opusza volt a *Jákob lajtorjája* a maga párhuzamosan futtatott generációs szálaival, ahol a nagyszülők vonala összeér és ráfonódik az unokáéra, Noráéra, aki végre megleli alig ismert, a családban elhallgatott apai nagyapját, Jákobot annak sárguló levelein-naplóin-feljegyzésein át. Őt érzi igazi szellemi rokonának, elődjének. (Itt viszont, az új kötetben a valós Ulickaja igazságot szolgáltat Jákob feleségének, Maruszjának, akit amott elhagyott, elhanyagolt, feláldozott a szerzői én a megtalált nagyapa mellé állva, minthogy a nagyanya férjétől annak távollétében, száműzetése alatt vált el. Most az életrajzíró családja jótékony, az elesetteket segítő hajlamára is emlékszik és emlékeztet, illetve megköszöni Maruszjának a tőle örökölt, a többiekénél hosszabb, kecsesebb nyakát.) Ulickaja Jákob-regénybeli alteregójának neve, a Nora felbukkan másutt is, így a *Médea és gyermekeiben*: ő az idegen, északi, kistermetű szomszédnő, aki beházasodik a görög családba, s kulturális hagyatékuk folytatója lesz. Ha némi következetességet tételezünk a névhasználatban, a két Nora-figurának, akik az önéletrajziság más regisztereiben állnak, közük kell legyen egymáshoz. Így a Zsenyáknak is – egymáshoz és a biográfiai szerzőhöz (Ulickaja apai neve Jevgenyevna) más-más szövegekben. *Az igazi nevemben* ír további Jurákról, Lenocskákról, fiktív és valós alakok százairól, megjegyezve a zsidó származásúak zsidó neveit is, melyekkel illetéknéppen még bővül a névkavalkád.

Ulickaja az évtizedek folyamán egyre személyesebb hangot üt meg írásaiban, engedni láttatni saját életviszonyait, bemutatja, elmeséli a vele történeteket összegyűjtött tárcáiban, visszaemlékezéseiben. Az önkeresés most címadó konceptus lesz. Szeretné tudni, ki ő, a kisbetűs ljuszja-luszka (és nem ljolja, és nem ljuda, aki „a második férjem ötödik felesége”, 26.) – akaratlanul frusztrálva a külföldi olvasókat, akik számára nem egyértelmű és nem magától értetődő, hogy az előbbieket az általa elutasított Ljudmila szó alakváltozatai. Megszokhattuk pedig már a *Szonyecskában*, korai kisregényében, ahol a Sofia-Szofja-Szonya sorozat becéző, címbe emelt formája egyaránt hordoz lekicsinylést és szeretetelli, kedveskedő viszonyulást, hogy van modalitásbeli létjogosultsága a változatoknak, ám ettől még

a konkrét szövegekben szétforgácsolódik a figyelem a megnevezésbeli burjánzástól. Hiába érti az olvasó az eszme-futtatását, miszerint az elbeszélő emlékszik kislánykorából bizonyos személyek tiszteletli említésére, ami kizárólag a keresztnév és az apai név együttese lehetett, eltéved ezek alkalmazásakor.

A nevekkel, az identitás körkörös keresésével, az irodalommal formált valósággal Szabó Magda is játszik, akinek említésére még nem találtam rá Ulickaja írásaiban. Meglepően hasonló: előzékeny hátralépő, nevelt lányukat-tanítványukat a férjnek átengedő könyvtárosnő-figuráikkal már foglalkoztam; most a bibliai tárgyú festményeken megjelenő kutyaaalak iránti vonzalmukra lettem figyelmes. A név, az igazi név gyötrelmes keresése azonban inkább (a név szerint szintén nem emlegetett) José Saramago *Minden egyes név* című remekművét idézi számomra, annak mottóját és cselekményét, ethoszát: igazi neünk keresésének kalandos, szenvedélyes folyamatát.

Jelölt és jelöletlen (az utóbbiak esetében gyakran virtuális: az olvasó fejében megképződő) intertextusokon át visz bennünket Ulickaja közel a kultúra nagy toposzaihoz, egzisztenciális határfeszégetéseihez, a lét és nemlét kérdéseihez, egyben önnön valójához. Végül, áttételesen reflektálva jelenünk borzalmára, hét apokaliptikus verzió át jeleníti meg korunk működésbe lépett apokalipszisát a *Hatször hét* ciklus végén: Szél, Eső, Tűz, Vírús, Zöld növény, Föld, Kémia. És mindegyik végén „Mindenki elpusztult”.

„Vannak kérdések, melyekre nincs válasz: / miért fordít az élő természet olyan hatalmas erőket / önmaga reprodukciójára, miért pazarol az ember annyi erőt, / tehetséget, energiát, hogy elpusztítsa önmagát / az egész bolygóval együtt...” (101.) Ökológiai, genetikai, gender-kérdések gyötrik, amelyek koncentrikus körökben gyűrűznek az életműben, az ikertematika, a születés és pusztulás, a reinkarnáció (varjú lenne legközelebb) mellett a szaporodás, a fajfenntartás: az emberi faj reprodukciójának a kényszere is foglalkoztatja, ezúttal sötétebb tónusokban, saját párkapcsolati példáinak frivolitását is bekapcsolva. Ezek az írásai kevésbé derűlátók. Odaadó gesztusokból, a másikat segítő esetek leírásából, a könyörületességéből is akad jó néhány a könyvben, ám a kompozíció a kihalás esélyének sokszoros víziójával a végén ráerősít a másik végre. Előkerül a tolsztoji *Ivan Iljics halálából* egy mottóban a „Bevégeztetett a halál – mondta magának. Nincs többé” (198.), ami akár jelöletlen bulgakovi áthallás is lehet a rá fogékonyaknak *A Mester és Margaritából* (halálállítás–haláltagadás). Újraolvassa kedvenc klasszikusait – Tolsztojtól a *Hadzsi Muratot* meg Nabokovot, Solohov *Csendes Donját* viszont nem: „a kozákok túl közel vannak lármáznak és lincselnek” (28.). Nem reflektál közvetlenül a háborús környezetre, csak hazamenne Moszkvába (még ha annyian, barátai közül is, eljöttek, mint nyilatkozta másutt), és belakná újra az Aeroport metrómegállóhoz közeli lakását. A földrajzi tér, a lakhely, a lakhelyek vonzása nem engedi el, újra is rajzolja mentális térképén otthonait, amit már megtett a *Jákob lajtorjájának* végén Nora barangolásakor. A származás, a nemzetség, a szerelmek, az ébredező és idős test képeinek nyílt megrajzolása, férje természetes kitarukozásának rögzítése alvás közben a (talán berlini) falon túl, a régi tárgyak: az összetört és megavított óra, megannyi rongy és ruhadarab karakteres lefestése, a gyerekkori takarékoskodás: varrás, javítás formáinak leírása mind – részint nyomatékosabb hangvételű – számbavételei az eddig megtett útnak. S a könyv menetében a Ljudmila név esetlegességének kezdeti deklarációja (egy nagybátyja hozta be falusi barátnője révén – másutt más kódfejtésben: „én viszont a Ljudmila álnevet viselem / egy cseh hercegnő emlékére / akit megölt a menyé / és nem tudom az igazi nevem”, 30.) után valódi neve nyomába ered. Élete apró részleteinek asszociatív felelevenítését követően mások, más lények, állatok, őrangyalok, ismeretlen és közeli emberek történeteinek át – a testét pásztázó lélek keresi eredeti helyét, nevét, nyelvét az univerzum rejtélyes köreiben. Eleinte elhagyja az időrendet emlékfoszlány-idézéseiben, majd rendszerre utasítja magát, ami szintűgy

széttart. A névtalálás vagy nem találás konceptusa a lazán összefűződő szövegeknek köszönhetően nem tart sehova, széthullik a megsemmisülés forgatókönyveiben.

Az azonos című moszkvai kiadás és a német kiadónak szánt, részben eltérő anyag összefésülése révén kialakított szövegkorpusz egyenletesen jó minőségű, érzékeny, elegáns fordítását Kiss Ilonának köszönhetjük, aki még Morcsányi Géza életében kapta rá a megbízást. A prózavers ritmusát és belső rímeit is meg tudja tartani. A körkörös-körülményes formából, az automatikus írás adta asszociációs technikából, az egymásba folyó sorokból származó bizonytalanság, egy-két homályos és zavarosnak, alig követhetőnek tűnő gondolatmenet nem az ő hibája: az eredetiben is az áll. A 20. oldalon például nevekkel és számokkal alátámasztva sorolja a beszélő, hogy családjukban (egy kivétellel) nemzedékek óta csak fiúk születnek, majd erre jut: „a nehéz háborús időkben élő népeknél talán mindig több / fiú születik / csak a mi családunkban nem”. Ugyanígy van az oroszban: „кажется у народов живущих в тяжелые военные времена всегда рождается больше мальчиков только не в нашей семье”. A megfejtés valahol fellelhető: anya születéséig lányok és az ő születésétől fiúk. Megzavarodik a recenzió is: a kortársi kontextus, a háborús körülmény sokkoló jelenidejűsége átállítja a befogadó receptorait.

PRINT

ELŐFIZETÉSI AKCIÓ – TAVALYI ÁRAKON

A Jelenkor folyóirat a 2023-as évre is az előző évi áron fizethető elő. A lap így félévre 5940, egész évre 10 890 forintba kerül.

WEB

JELENKOR.PDF HAVI 500 FORINT AZ IRODALOMÉRT

A Jelenkor folyóirat PDF-formátumban is megvásárolható, lapszámonként mindössze 500 forintért. Sőt, aki a teljes 2023-as évre előfizet, kedvezményes áron, 5000 forintért hozzájut a folyóirat egész évfolyamához.

Pécs LIT FESTIVÁL

@PECSLIT_FESTIVAL

FB.COM/PECSLITFESTIVAL

6 NAP
IRODALOM
SZEPTEMBER
11-16.

NÁDAS PÉTER
TOMPA ANDREA
KRUSOVSZKY DÉNES
SZÉCSI NOÉMI
GRECSÓ KRISZTIÁN
ORAVECZ IMRE
ZÁVADA PÉTER
NÁDASDY ÁDÁM
MILBACHER RÓBERT
ÉS MÉG SOKAN MÁSONK

